

Monika Kubiak

Współpraca lekarza z biblioteką medyczną: spojrzenie bibliotekarza

Forum Bibliotek Medycznych 2/2 (4), 350-364

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Dzisiaj:

- artykuły (wersja elektroniczna!)
- książki (podręczniki)
- rozprawy habilitacyjne
- bezprzewodowy internet uczelniany

Mgr Monika Kubiak
Bydgoszcz – CM UMK

WSPÓLPRACA LEKARZA Z BIBLIOTEKĄ MEDYCZNĄ: SPOJRZENIE BIBLIOTEKARZA

Streszczenie

Omówienie relacji bibliotekarzy ze środowiskiem medycznym na przykładzie Działu Informacyjno-Bibliograficznego Biblioteki Medycznej Collegium Medicum UMK, ze szczególnym uwzględnieniem poruszania się po uniwersum baz i czasopism elektronicznych, e-booków i bibliotek cyfrowych. Wzmiankowanie o konieczności szkoleń użytkowników oraz usług bibliotecznych (tworzenie zestawień tematycznych, działalność wypożyczalni międzybibliotecznej, opracowanie bibliografii publikacji pracowników Uczelni i problemy punktacji). Medycyna jest dziedziną wymagającą, narzucającą konieczność ciągłego kształcenia i poszukiwania, a jednym z zadań biblioteki jest ułatwienie użytkownikowi dostępu do specjalistycznych książek i artykułów (w druku i w postaci elektronicznej). Obecnie zamiast poszukiwać informacji w księgach i bibliografiach drukowanych większy nacisk kładzie się na informacje dostępne on-line, ale samo zadanie nie uległo zmianie.

Praca bibliotekarza medycznego nie odbiega zbyt od pracy bibliotekarskiej jako takiej, obejmując wszystkie jej aspekty: gromadzenie, opracowanie i udostępnianie zbiorów. Jednakże są to zbiory specyficzne, nastawione na potrzeby i wymagania szeroko pojętego środowiska medycznego, a przede wszystkim kręgu uczelni medycznej, czyli studentów i pracowników naukowo-dydaktycznych. Rzecz jasna, użytkowników biblioteki mniej interesuje sam proces zamawiania czy opracowywania zbiorów, a bardziej efekt finalny – dostęp do książek, czasopism i multimedialnych. Studenci pierwszych lat poszukują podręczników, skryptów i artykułów w języku polskim, późniejsze roczniki, podobnie jak uczestnicy studiów doktoranckich i pracownicy naukowo-dydaktyczni rozszerzają zakres poszukiwań na szersze spektrum monografii i artykuły w języku obcym (przede wszystkim angielskim) oraz e-booki.

Z punktu widzenia bibliotekarza aspekty gromadzenia i wypożyczania zbiorów nie zmieniły się od lat. W ostatnich latach większość bibliotek wprowadziła ten lub inny zintegrowany system biblioteczny, niosący ze sobą m.in. możliwość wglądu użytkownika we własne konto biblioteczne i zamawiania książek on-line (liczba zamówionych pozycji i okres wypożyczenia zależy od statusu czytelnika); zwiększyła liczbę miejsc w ogólnodostępnych czytelniach i pracowniach, a gdzieś tam umożliwiła wolny dostęp do półek, zarówno w czytelniach, jak i magazynach.

Silną rzeczą, za rozwojem bazy technologiczno-sprzętowej nadąża poziom wykształcenia bibliotekarzy uczelnianych, którzy w większości ukończyli studia magisterskie, często uzupełniane specjalistycznymi studiami podyplomowymi bądź dodatkowymi kursami i warsztatami programowymi, by tym efektywniej zmierzyć się z wyzwaniami współczesnego bibliotekarstwa i potrzebami czytelników. Niewątpliwie wraz z rozwojem nowoczesnych technologii i sieci internetowej najbardziej dynamiczne zmiany dotknęły działu naukowej informacji medycznej i dostępu do światowych zasobów piśmiennictwa. Zewnętrznym objawem tychże zmian jest poszerzenie bazy komputerowej bibliotek (m.in. katalogi komputerowe czy powstawanie wielostanowiskowych pracowni komputerowych), a co ważniejsze, rozszerzenie dostępu do bibliograficznych i pełnotekstowych baz medycznych, programów interakcyjnych i książek elektronicznych dostępnych dla wszystkich jednostek w wewnętrznej sieci uczelnianej.

Bazy medyczne

Czymże byłaby naukowa informacja medyczna bez baz danych? Biblioteki medyczne od zawsze były inicjatorami i propagatorami baz w środowisku medycznym (niegdyś drukowanych, dzisiaj zastąpionych źródłami on-line). Dla lekarzy podstawową bazą medyczną pozostaje Medline oraz jego polski odpowiednik – Polska Bibliografia Lekarska. Dzięki nim użytkownik jest w stanie zaznajomić się ze stanem badań w danej dziedzinie czy specjalizacji, nad określonym problemem czy chorobą, w danym przedziale czasowym, docierając w ten sposób do informacji wiarygodnych i zweryfikowanych (w przeciwieństwie do informacji zaczerpniętych z wszelkiego

rodzaju przeglądarek internetowych, których rzetelności i prawdziwości trudno być pewnym). Poszukujący informacji niejako podwójnie zweryfikowanych i stanowiących *creme de la creme* badań klinicznych i naukowych powinni sięgnąć do baz opartych na faktach (Evidence-based-medicine), jak np. Cochrane czy DynaMed. Jednakże zarówno bazy bibliograficzne typu Medline, jak i oparte na faktach udostępniają jedynie streszczenia wyszukanych artykułów, a dostępu do pełnych tekstów należy szukać w bazach pełnotekstowych - kolekcjach czasopism elektronicznych.

Głównym zadaniem bibliotekarza pracującego w dziale informacji naukowej powinna być pomoc użytkownikowi w poruszaniu się w owym chaosie informacyjnym, kierowanie go do odpowiednich źródeł (serwisów i baz) oraz wpojenie umiejętności wyszukiwania informacji, w tym płynnego przechodzenia z baz bibliograficznych i katalogów do pełnych tekstów, czy to w druku czy on-line.

Czasopisma elektroniczne

Z każdym rokiem rośnie liczba, zasięg i znaczenie kolekcji czasopism elektronicznych. Można nawet pokusić się o tezę, że czasopisma elektroniczne powoli wypierają z rynku czasopisma drukowane, zwłaszcza jeśli chodzi o pisma anglojęzyczne. Biorąc pod uwagę ceny czasopism drukowanych i baz pełnotekstowych, biblioteki medyczne coraz częściej decydują się raczej na zakup baz obejmujących większą liczbę tytułów czasopism, dostępnych jednocześnie dla większej liczby użytkowników, tym bardziej, że w sukurs przychodzi im zawiązywanie się konsorcjów, co obniża cenę prenumeraty. Kupując czasopisma w druku, biblioteki również najczęściej decydują się na zakup pakietu wiązanego – czasopisma w druku i jednocześnie on-line. W ten sposób rośnie liczba czasopism elektronicznych dostępnych dla użytkowników biblioteki: studentów, lekarzy i pracowników nauki. Niestety, bazy pełnotekstowe obejmuje przede wszystkim czasopisma obcojęzyczne i chociaż część wydawców polskich oferuje na stronach internetowych dostęp do pełnych artykułów, w większości przypadków panuje całkowita dowolność (od zaledwie strony informacyjnej poprzez streszczenia do pełnych tekstów dostępnych bez ograniczenia, na hasło lub po przesłaniu płatnego sms-u) i wciąż brakuje pełnotekstowej bazy czasopism polskich.

Bazy pełnotekstowe prenumerowane przez biblioteki medyczne obejmują kolekcje czasopism pochodzących bezpośrednio od wydawców (np. Blackwell, Mary Ann Liebert, Lippincott, Williams and Wilkins, ScienceDirect – czasopisma Elsewiera, Springer, Wiley) lub pośrednio od dystrybutorów (bazy EBSCO, ProQuest Medical Library), ta druga możliwość niesie ze sobą ryzyko wystąpienia czasowego embarga (opóźnionego dostępu) na niektóre tytuły. Biblioteki umożliwiają również dostęp do czasopism typu open access oraz czasopism pojawiających się w dostęпах testowych. Narzędziem, które ułatwia poruszanie się po wszystkich zasobach elektronicznych pozostającym w posiadaniu biblioteki pozostaje katalog czasopism elektronicznych (lista A-Z). Od pewnego czasu katalogi czasopism elektronicznych, grupując

wszystkie czasopisma on-line dostępne w uczelni stanowią doskonale uzupełnienie tradycyjnych katalogów książek i czasopism gromadzonych w druku. Niewątpliwie warto użytkownikowi z nich korzystać, jeśli nie chce przeoczyć rosnących w liczbę elektronicznych zasobów biblioteki.

E-booki i biblioteki cyfrowe

Oprócz kolekcji czasopism elektronicznych coraz większą rzeszę zwolenników zdobywają e-booki, książki w postaci elektronicznej, których niewątpliwym plusem jest płynność poruszania się po rozdziałach i indeksach, natychmiastowa aktualizacja treści oraz łatwość odnajdowania w tekście słów kluczowych. Większość cenionych wydawców (m.in. Elsevier, Springer, Ovid) rozszerzyło swoją ofertę o książki elektroniczne, a analizując statystykę bibliotecznychostępów testowych można dojść do wniosku, że zainteresowanie nimi z roku na rok wzrasta.

Podobnie jak w przypadku czasopism elektronicznych, oprócz kolekcji książek komercyjnych oferowanych przez wydawców rozwija się aspekt open access, publikacji w wolnym dostępie - przy uczelniach zaczęły powstawać repozytoria naukowe, otwarte archiwa, w których za zgodą pracowników naukowo-dydaktycznych zamieszcza się ich publikacje i rozprawy. Dzięki licencjom CC (Creative Commons, pewne prawa zastrzeżone) autorzy tekstów zachowują własne prawa a jednocześnie mogą dzielić się swoją twórczością z innymi. Licencje typu Creative Commons okazały się także przydatne w przypadku bibliotek cyfrowych (np. Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa), które do tej pory w większości opierały się na publikacjach wcześniejszych, do których wygasły prawa autorskie. Biblioteki cyfrowe oraz repozytoria naukowe (stanowiące niekiedy jedno) pozostają otwarte na współpracę z pragnącymi zamieścić publikacje w sieci. W ten sposób współpraca pomiędzy bibliotekarzem a użytkownikiem nabiera nietypowego zabarwienia (to czytelnik zachęcony przez pracownika biblioteki cyfrowej używa swoich publikacji).

Porady i szkolenia

Bibliotekarze przekazują umiejętność korzystania z katalogów i baz medycznych na szkoleniach grupowych i indywidualnych, prowadząc zajęcia ze studentami I roku (przysposobienie biblioteczne), V roku (naukowa informacja medyczna) oraz na studiach doktoranckich (źródła informacji w biomedycynie). Jednakże wydaje się, że elementy naukowej informacji medycznej powinny być przekazywane znacznie wcześniej, gdyż poszukiwanie informacji z polskich czasopism biomedycznych (Polska Bibliografia Lekarska) czy literatury światowej (Medline) bywa powszechne, a umiejętności wyszukiwawcze studentów nie dorównują ich pędowi ku wiedzy. Indywidualne wyjaśnianie zasad funkcjonowania poszczególnych baz medycznych i dostępu do czasopism elektronicznych pochłania większość czasu pracy bibliotekarza z działu informacji medycznej.

Biblioteki starają się przekazywać informacje o nowozakupionych oraz dostępnych w testach bazach i kolekcjach czasopism elektronicznych jak największemu kręgowi osób zainteresowanych, umieszczając informacje w aktualnościach na stronie internetowej i rozsyłając zawiadomienia pocztą elektroniczną do wszystkich jednostek uczelnianych.

Usługi biblioteczne

Z poszerzonych możliwości bibliotek medycznych (dostępu do baz bibliograficznych i szerokiej gamy czasopism elektronicznych oraz e-booków) korzystają zarówno lekarze praktycy, jak i lekarze prowadzący intensywną pracę naukową (analiza przypadków, rozwiązywanie problemów klinicznych, rozpoznawanie nowych kierunków diagnostycznych i terapeutycznych, przygotowywanie publikacji naukowych, zbieranie materiałów do pracy doktorskiej czy rozprawy habilitacyjnej).

Pracownicy działów naukowej informacji medycznej oprócz szkoleń grupowych i porad indywidualnych wspomagają użytkowników, wykonując zestawienia bibliograficzne i wyszukiwania pełnych tekstów na określone tematy, sprawdzając dostępność artykułów w bazach pełnotekstowych, a w razie konieczności, sprowadzając poszukiwane artykuły, materiały zjazdowe czy monografie z innych bibliotek polskich i zagranicznych (wypożyczalnia międzybiblioteczna). W tym ostatnim przypadku popularne niegdyś kserokopie powoli zastępowane są plikami elektronicznymi, przesyłanymi w ramach obejmującego większość bibliotek uczelnianych systemu doc@med, jak i ściągniętymi bezpośrednio z internetu w ramach zasobów open access.

Zarówno w przypadku zestawień tematycznych, jak i wypożyczalni międzybibliotecznej największym problemem jawi się uściślenie danych, jak i powściągnięcie pewnego rodzaju niecierpliwości użytkowników. Zdecydowanie łatwiej jest bibliotekarzowi odszukać artykuły o poprawnym i zweryfikowanym opisie bibliograficznym (tytuł, autor, źródło), jak i sprawdzonej lokalizacji. Bywa, że zamawiane przez użytkownika publikacje znajdują się w zasobach biblioteki w postaci drukowanej lub on-line bądź są ogólnodostępne w sieci. Dlatego warto poświęcić chwilę na sprawdzenie źródła poszukiwanego materiału w bibliotecznym katalogu książek i czasopism w druku, katalogu czasopism elektronicznych, jak i dowolnej przeglądarce internetowej.

Bibliografia publikacji pracowników

W większości przypadków to wyspecjalizowani bibliotekarze gromadzą materiały i prowadzą bibliografię publikacji pracowników danej uczelni, prowadząc ożywione kontakty z autorami tekstów. Problemy z dostarczaniem materiałów do bibliografii część uczelni rozwiązała dzięki zarządzeniom rektorskim, które nakładają na pracowników obowiązek przekazywania opublikowanych materiałów. W środowisku medycznym (i szerzej, nauk biologicznych i ścisłych) wykazanie się odpowiednim

dorobkiem naukowym jest istotne zarówno dla pracownika, jak i reprezentowanej przez niego jednostki, jako że m.in. na podstawie oceny parametrycznej nawiązuje się lub przedłuża umowy o pracę oraz przyznaje środki z działalności statutowej uczelni.

Podsumowanie

Większość użytkowników wywodzących się ze środowiska medycznego doskonale radzi sobie ze specyfiką pracy na komputerze i w Internecie. Chętnie korzysta również z zasobów bibliotecznych on-line. Wielkim plusem było wprowadzenie dostępu do medycznych baz naukowych poprzez odpowiednie numery IP, czyli w całej wewnętrznej sieci Uczelni. Jeszcze większym zainteresowaniem cieszy się możliwość dostępu do baz i kolekcji czasopism z dowolnego miejsca na hasło (co umożliwia m.in. projekt Regionalnego Centrum Informacji Medycznej). Mimo to użytkownicy dosyć często zwracają się o pomoc do bibliotekarza z działu naukowej informacji medycznej, prosząc o zestawienia tematyczne, wyjaśnienia w przypadku nowych lub testowych baz danych, bądź potwierdzenia dostępności czasopism w zbiorach biblioteki. Prawdą jest, że medycyna jest dziedziną wymagającą, narzucającą konieczność ciągłego kształcenia i poszukiwania, a jednym z zadań biblioteki jest ułatwienie użytkownikowi dostępu do specjalistycznych książek i artykułów (w druku i w postaci elektronicznej). Obecnie miast poszukiwać informacji w księgach i bibliografiach drukowanych większy nacisk kładzie się na informacje dostępne on-line, ale samo zadanie nie uległo zmianie. We współpracy bibliotekarza z użytkownikiem liczy się dostęp do zasobów, poprawna weryfikacja danych czy jasność sformułowanego zapytania. Im więcej czasu zarezerwujemy sobie na wyszukiwanie, im dokładniej sprawdzimy dane, tym większa efektywność wyników. Bywa także, że to, co dla bibliotekarza jest oczywiste, niekoniecznie musi być oczywiste dla użytkownika a wówczas zadaniem bibliotekarza jest ową wzajemną oczywistość osiągnąć.

Współpraca lekarza
z biblioteką medyczną:
spojrzenie bibliotekarza

Monika Kubiak

Biblioteka Medyczna Collegium Medicum
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Specyfika zbiorów biblioteki medycznej

Zbiory biblioteki medycznej są specyficzne, nastawione na potrzeby i wymagania szeroko pojętego środowiska medycznego, a przede wszystkim kręgu uczelni medycznej, czyli studentów i pracowników naukowo-dydaktycznych.

Specyfika poszukiwań użytkowników

- studenci pierwszych lat poszukują podręczników, skryptów i artykułów w języku polskim,
- późniejsze roczniki studentów (podobnie jak uczestnicy studiów doktoranckich i pracownicy naukowo-dydaktyczni) poszukują monografii i artykułów w języku obcym (przede wszystkim angielskim) oraz e-booków.

Rozwój biblioteki

- zintegrowany system biblioteczny
- możliwość wglądu użytkownika we własne konto biblioteczne
- zamawianie książek on-line
- zwiększenie liczby miejsc w ogólnodostępnych czytelniach i pracowniach
- wolny dostęp do pól

Rozwój informacji naukowej

- poszerzenie bazy komputerowej (m.in. katalogi komputerowe czy powstawanie wielostanowiskowych pracowni komputerowych)
- dostęp do bibliograficznych i pełnotekstowych baz medycznych, programów interakcyjnych i książek elektronicznych (w wewnętrznej sieci uczelnianej)

Bazy danych

- bazy bibliograficzne (Polska Bibliografia Lekarska, Medline, Embase)
- bazy oparte na faktach (Cochrane, DynaMed)
- bazy pełnotekstowe

Zadanie informacji naukowej

Głównym zadaniem bibliotekarza pracującego w dziale informacji naukowej powinna być pomoc użytkownikowi w poruszaniu się w chaosie informacyjnym, kierowanie go do odpowiednich źródeł (serwisów i baz) oraz wpojenie umiejętności wyszukiwania informacji, w tym płynnego przechodzenia z baz bibliograficznych i katalogów do pełnych tekstów, czy to w druku czy on-line.

Czasopisma elektroniczne vs. czasopisma w druku

Z każdym rokiem rośnie liczba, zasięg i znaczenie kolekcji czasopism elektronicznych. Można nawet pokusić się o tezę, że czasopisma elektroniczne powoli wypierają z rynku czasopisma drukowane, zwłaszcza jeśli chodzi o pisma anglojęzyczne.

Polska baza pełnotekstowa?

Część wydawców polskich oferuje na stronach internetowych dostęp do pełnych artykułów, jednak w większości przypadków panuje całkowita dowolność (od zaledwie strony informacyjnej poprzez streszczenia do pełnych tekstów dostępnych bez ograniczenia, na hasło lub po przesłaniu płatnego sms-u) i wciąż brakuje pełnotekstowej bazy czasopism polskich...

Bazy pełnotekstowe

- Od wydawców, np.:
 - Blackwell-Wiley
 - Mary Ann Liebert,
 - LWW
 - ScienceDirect
 - Springer
- Od dystrybutorów, np.:
 - EBSCO
 - ProQuest
 - Ovid
- dostęp testowe
- open access

Lista A-Z

Katalogi czasopism elektronicznych, grupując wszystkie czasopisma on-line dostępne w uczelni stanowią doskonałe uzupełnienie tradycyjnych katalogów książek i czasopism gromadzonych w druku.

Inne źródła on-line

- repozytoria
- e-booki
- biblioteki cyfrowe

Porady i szkolenia biblioteczne

- zajęcia ze studentami I roku (przysposobienie biblioteczne)
- zajęcia ze studentami V roku (naukowa informacja medyczna)
- zajęcia na studiach doktoranckich (źródła informacji w biomedycynie)
- porady indywidualne

Kiedy lekarz zasięga porady bibliotekarza?

- analiza przypadków
- rozwiązywanie problemów klinicznych
- rozpoznawanie nowych kierunków diagnostycznych i terapeutycznych
- przygotowywanie publikacji naukowych
- zbieranie materiałów do pracy doktorskiej czy rozprawy habilitacyjnej

Usługi biblioteczne

- szkolenia grupowe i porady indywidualne
- tworzenie zestawień bibliograficznych
- wyszukiwanie pełnych tekstów na określone tematy
- sprowadzanie artykułów, materiałów zjazdowych czy monografii z innych bibliotek polskich i zagranicznych (wypożyczalnia międzybiblioteczna)

Problemy wyszukiwania

- uściślenie danych
- powściągnięcie niecierpliwości użytkowników

Zdecydowanie łatwiej jest bibliotekarzowi odszukać artykuły o poprawnym i zweryfikowanym opisie bibliograficznym (tytuł, autor, źródło), jak i sprawdzonej lokalizacji. Bywa, że zamawiane przez użytkownika publikacje znajdują się w zasobach biblioteki w postaci drukowanej lub on-line bądź są ogólnodostępne w sieci.

Bibliografia publikacji pracowników

W środowisku medycznym (i szerzej, nauk biologicznych i ścisłych) wykazanie się odpowiednim dorobkiem naukowym jest istotne zarówno dla pracownika, jak i reprezentowanej przez niego jednostki.

W większości przypadków to wyspecjalizowani bibliotekarze gromadzą materiały i prowadzą bibliografię publikacji pracowników danej uczelni.

Podsumowanie

Medycyna jest dziedziną wymagającą, narzucającą konieczność ciągłego kształcenia i poszukiwania, a jednym z zadań biblioteki jest ułatwienie użytkownikowi dostępu do specjalistycznych książek i artykułów (w druku i w postaci elektronicznej).

Obecnie miast poszukiwać informacji w książkach i bibliografiach drukowanych większy nacisk kładzie się na informacje dostępne on-line, ale samo zadanie nie uległo zmianie.

Mgr Jacek Głębocki
Mgr inż. Grzegorz Pietruszewski
Poznań – Splendor

MODELE WSPÓLPRACY MIĘDZY BIBLIOTEKĄ I DZIAŁEM NAUKI W ZAKRESIE TWORZENIA I WYKORZYSTYWANIA BIBLIOGRAFII DOROBKU NAUKOWEGO

**Modele współpracy między biblioteką i działem nauki
w zakresie tworzenia i wykorzystywania
bibliografii dorobku naukowego**

Jacek Głębocki, Grzegorz Pietruszewski

Bydgoszcz, 16.06.2008